

זיהומים בנגיף ההרפס לאחר ברית מילה עם מציצה פומית – ניתוח היסטורי ותרבותי

בנימין גזונדהייט¹, דוד גרינברג², שלמה ולפיש³, רון דגן², גדעון קוקן⁴, דוד מלקין⁵, משה דוד טנדלר⁶

¹היח' להשתלת לשד עצם, הדסה עין כרם, ירושלים, ²היח' למחלות זיהומיות ילדים, מרכז רפואי אוניברסיטאי סורוקה ואוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר שבע, ³חבר בוועדה לפיקוח על המוהלים של הרבנות הראשית, יח' קולורקטלית, מרכז רפואי אוניברסיטאי סורוקה ואוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר שבע; ⁴המח' לפרקמוקולוגיה וטוקסיקולוגיה, בי"ח לילדים, טורונטו, קנדה; ⁵המח' להמטולוגיה ואונקולוגיה, בי"ח לילדים, טורונטו, קנדה; ⁶המח' לביולוגיה, תלמוד ואתיקה רפואית יהודית, ישיבה אוניברסיטה, ניו יורק, ארצות הברית.

הקדמה

מצוות המילה לתינוק הזכר ביום השמיני להיוולדו מסמלת את הברית הדתית בין אלוהים לבין אברהם וזרעו (בראשית יז: ט"ד; ויקרא יב: ג), והיא מלווה את עם ישראל לאורך כל הדורות: המילה מסמלת את הזהות הלאומית של ישראל (בראשית לד: יד-טז; שמות ד: כד-כה; יב: מז). בכניסתם לארץ ישראל מל יהושע את בני ישראל שלא נימולו במדבר (יהושע ה: ב-ח). כבר בתקופת החשמונאים גזרו היוונים על היהודים שלא למול את בניהם (מכבים א' א: מז; ב' ו: י; מסכת גרים א: א), כפי שמשתקף גם בנוסח ברכת המילה הנהוג עד היום: "אל תי חלקנו צורנו. צוה להציל יְדִידוֹת שְׁאָרְנוּ מִשַּׁחַת" [1]. יהודים מתבוללים ידעו ל"משוך את עורלתם" (Epispasm), כדי להכחיש את זהותם, החתומה בכשרם [2]. מצוות המילה הייתה מקובלת לאורך כל הדורות בחוגים רחבים של החברה היהודית, גם אצל יהודים שהתרחקו מאורח חיים דתי.

מבחינה רפואית, ברית מילה היא כריתת הערלה (Preputium) המכסה את העטרה (Glans penis). כבר במקרא מתואר מצב שבו בוטל ביצוע ברית המילה בגלל סיכונים רפואיים: "ואת בניהם הקים תחתם – אתם מל יהושע כי ערלים היו כי לא מלו אותם בדרך" (יהושע ה: ז). בסיפור הרבנית נקבעו הוראות קפדניות למניעת סיבוכים רפואיים לנימול, וכבר במשנה נקבע הכלל "קטן החולה – אין מוהלין אותו עד שיבריא" (משנה שבת יט: ה) [3]. רק מוהלים מנוסים רשאים לבצע את המילה [4]. חכמי התלמוד היו גם הראשונים לתאר את מחלת ההמופיליה ואת התורשה המשפחתית, שעלולה להתבטא בדימום ממושך המסכן את חייו של התינוק [5]. הליך המילה יכול לגרום גם לסיבוכים אחרים לרבות בעיות כירורגיות [6] וזיהומיות [7], ובשנים האחרונות תוארו בסיפורת הרפואית גם מיקרים של הידבקות מנגיפים של הרפס סימפלקס (Herpes simplex virus), בעקבות מציצת הפצע בפיו של המוהל [8, 9]. לאחרונה פירסמו גזונדהייט וחב' [10] סדרה של 8 תינוקות שלקו בין השנים 1994-2002 בזיהום שנרכש בברית, כדי להפנות את תשומת לבם של רופאי הילדים לתופעה זאת. הדיון באותו עיתון בינלאומי שבו פורסמה הסקירה התמקד בהכרת התופעה הרפואית, ובטיפול המתאים. מטרת הסקירה הנוכחית היא להרחיב את הדיון ההיסטורי והתרבותי, ולהציג את דרכי ההתמודדות עם הבעיה על-פי עיון בסיפורת הרבנית הקלאסית והחדשה [11-13], וזאת על

תקציר

הביצוע של מצוות המילה ביום השמיני מושרש בתורה ונידון במקורות הקדומים. המצווה מקובלת בחוגים רחבים של החברה היהודית לאורך כל הדורות, בארץ ובתפוצות. הסיפורת ההלכתית קובעת הוראות קפדניות להתערבות רפואית זו, על מנת למנוע סיבוכים ולשמור על בריאות הרך הנולד. מציצת הפצע בפיו של המוהל נידונה בסיפורת ההלכתית והרפואית כגורם סיכון להעברת זיהומים מהמוהל לתינוק, ולאחרונה פורסמה העבודה הראשונה בתחום זה, על 8 תינוקות שחלו בזיהום הרפס שמקורו באזור הברית. להלן סקירת הסיפורת היהודית להבהרת מינהג הסרת הדם מן הפצע במציצה, ועקרונות הדיונים בנושא רגיש זה. מינהג המציצה הפומית גרם לדיונים רבים בסיפורת הרבנית מאז אמצע המאה ה-19. בהתייחס לרקע ההיסטורי, החברתי והתרבותי יש לשקול דרכי מציצה תוך שמירה על רמת היגיינה נאותה, ואשר תהיינה מקובלות בסיפורת ההלכתית. סקירת הסיפורת היהודית נועדה לאפיין את הרקע האידיאולוגי של העמדות השונות. יובאו במאמר עיון מדויק, דיון וניתוח הסיפורת הרבנית על בסיס הרקע ההיסטורי, החברתי והתרבותי סביב מינהג הברית. פולמוס המציצה יצר דיונים מרתקים בסיפורת הרבנית עם דעות שונות וסותרות. הסיפורת הרבנית מתאפיינת בכללי זהירות ודאגה לרך הנולד בהקשר של דיני ברית מילה. בוויכוחים ההלכתיים, מאז אמצע המאה ה-19 משתקפים שיקולים ומגמות אידיאולוגיים. אם במשך דורות רבים הסרת הדם לאחר חיתוך הערלה הייתה באמצעות מציצה פומית, הייתה זו הדרך הטובה ביותר באותן התקופות. בעקבות שיקולים רפואיים ואסתטיים הופיעו במאה ה-19 דעות ביהדות לפיהן יש לבטל את המציצה, ולבצע את הסרת הדם מן הפצע בעזרת ספוג או מכשיר מתאים, כדי למנוע זיהומים. הוויכוח האידיאולוגי נסב סביב השאלה: האם יש להתעלם מהסכנות הרפואיות, להכחישן ולהמשיך במינהג המציצה הפומית מתוך נאמנות למסורת האבות, או להכיר בסיכונים לצד שיקולים אסתטיים ולהביא לשינויים בתפיסה ההלכתית, שיובילו לגיבוש שיטה היגיינית יותר בביצוע המציצה. שאלה נוספת שעלתה: האם פעולת המציצה היא חלק ממצוות הברית, או הוקמה כביכול במטרה לשאוב את הדם מן האזור? מבחינה היסטורית, הדיונים על הסרת הדם במציצה פומית הם סלע המחלוקת בין תפיסה מסורתית שמרנית לבין תפיסה הלכתית מודרנית המתחשבת בהתקדמות מדע הרפואה. לאור דיווחים בסיפורת הרפואית על סיבוכים בעקבות המציצה, יש להבהיר ולהגדיר מחדש את הפסיקה ההלכתית והמשפטית של ביצועה כחלק מברית המילה. מבחינה קלינית, חשוב להכיר את התופעה ולטפל בתינוקות בהתאם.

תמונה 1: השלבים של המילה

מנת להציע אפשרות לפיתרונות הלכתיים ולמזער ככל האפשר את הסכנה לבריאות היילוד.

הרקע הרפואי והבעיה הקלינית

הרפס סימפלקס הוא נגיף ממשפחת Herpesviridae. סוג I (HSV-1) גורם לזיהום השפתיים והפה וסוג II (HSV-2) מערב את אברי המין. ההידבקות היא דרך מגע ישיר עם תקופת דגירה של (Incubation period) של

12-2 יום, והיא יכולה להיות ללא סימנים קליניים. נגיף ההרפס יכול לעבור מאדם אחד לאחר גם כאשר אין נראים פצעים בפיו או בשפתיו של המוהל. בתינוקות עלולות להופיע מחלות קשות ביותר, עם נזק רב לטווח ארוך, ולכן מוצדק לבצע ניתוח לחיתוך הבטן ("קיסרי") אם נמצאו נגעים של נגיף ההרפס בתעלת הלידה. ל-30% עד 90% מהאוכלוסייה יש סרולוגיה חיובית לנגיף ההרפס, וצפויים זיהומים נישנים עקב שיפעול הנגיף, אשר שווה בגנגליון של מערכת העצבים.

לאחרונה תוארו 8 תינוקות אשר חלו במחלה ממושטת עקב נגיף ההרפס ימים ספורים לאחר ברית המילה, כאשר במהלך הברית בוצעה הסרת הדם מהפצע באמצעות מציצה בפיו של המוהל. התינוקות לקו בחום ועקב כך נעשה בירור לשלילת אלח-דם של היילוד, לרבות דיקור מותני. משך האיטפוז היה 5-26 ימים. תינוק אחד שהה ארבעה ימים בטיפול נמרץ עקב מעורבות מערכת העצבים, והמשיך בפירכוסים עם הסתמנות קלינית וממצאים ב-EEG המתאימים ל-Hypsarhythmia. אצל 4 תינוקות הופיעו 3-5 אירועים של חום עם תיפרחת הרפטפורמית, והם קיבלו טיפול ממושך למניעה באמצעות אציקלוביר פומי (Oral acyclovir). אצל 4 מוהלים נבדקה נוכחות של הנגיף בבדיקת סרולוגיה, ובכולם נמצאה עדות לנגיף ההרפס מסוג I (HSV-1) [10].

המקורות התלמודיים והדין הרבני לאורך הדורות

מקורות המציצה במשנה ובתלמוד

המילה מצוותה ביום השמיני ללידת התינוק, גם אם הוא חל בשבת. פעולות המילה אסורות עקרונית בשבת, ועל כן קובעת המשנה: "עושיין כל צרכי מילה בשבת: מוהלין ופורעין ומוצצין ונותנין עליה איספלנית וכמון" (שבת יט: ב), דהיינו עושים בשבת את כל צרכי המילה כולל טיפול בפצע. המשנה מתארת את השלבים של המילה (תמונה 1): המילה = חיתוך הערלה מעל העטרה; הפריעה = הורדת שארית הערלה המכסה את העטרה; המציצה = הסרת דם הפצע; איספלנית וכמון = טיפול בפצע באמצעות תחבושת (מקור המושג 'איספלנית' הוא מלטינית

Splenum, שפירושה תחבושת), בתוספת כמון, שלדעת חכמי המשנה, סופג את דם הפצע.

פעולות המילה והפריעה הן חלק של מצוות המילה, כפי שהמשנה קובעת בהמשך: "מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל" (שבת יט: ו). המציצה היא הטיפול בדימום, והחבישה באיספלנית ופיזור הכמון הם חלק מהטיפול בפצע. שתי הפעולות האחרונות הן, אם כן, לא חלק של מצוות המילה. הסרת הדם הייתה חיונית — לפי חכמי המשנה — למניעת סכנה, וכך הביין גם רב פפא (בבלי, 300-375 לספירה) מחכמי התלמוד הבבלי: מוהל שאינו מוצץ — סכנה היא לילד ומעבירים אותו מתפקידו כמוהל [...] בדומה לאיספלנית וכמון כשלא עושה אותם, סכנה היא לילד (שבת קל"ג ע"ב). רב פפא דואג לבריאות התינוק ודורש לפטר את המוהל מתפקידו אם איננו מקפיד על המציצה, אשר מוציאה את הנימול מסכנה. הרמב"ם, רבי משה בן מימון, [1138-1204, ספרד-מצרים], פוסק בעל-שם ורופא, אף הוא פירש את המציצה כפעולה רפואית: "[...] ואחר כך מוצץ את המילה עד שיצא הדם ממקומות רחוקים כדי שלא יבא לידי סכנה, וכל מי שאינו מוצץ מעבירין אותו" (הלכות מילה ב: ב; וכך נפסק בשולחן ערוך יורה דעה רסד: ג).

לפי התלמוד המציצה היא, אם כן, פעולה לצורך מניעת סכנה לנימול. מבחינה לשונית, מציין השורש "מצץ" במקרא ובסיפרות הרבנית הוצאת נוזל (משלי ל: לג; שופטים ו: לח; ישעיה טז: ד; סו: יא), ולעיתים פעולה זאת מתבצעת בעזרת הפה. מלשון המשנה "ומוצצין" (בלי התוספת "בפה") קשה לקבוע, אם הדם הוצא על-ידי מציצה ישירה בפיו של המוהל או בעזרת מכשיר, ספוג וכד'. בסיפרות הרבנית יש הלכות רבות הקשורות בהוראות היגיניות קפדניות [14], והייתה גם מודעות לאפשרות העברת מחלות דרך הפה: "ולא ישתה אדם מן הכוס ויתן לחברו, מפני סכנת נפשות" [15]. לאור זה קשה להניח מבחינה לשונית ועניינית, שחכמי התלמוד התכוונו למציצה דווקא בדרך פומית. המציצה אכן נעשתה במשך דורות רבים כפי המוהל [16], והיה לכך היגיון מעשי, שהרי דרכים אחרות באותן תקופות היו פחות נקיות ופחות יעילות.

ב.

א.

שילת פ"ג נבחי ליום ה' כ' שנת תקל"ז לפ"ק.

שנים וכו"ט וחורף ימים ושנות חיים לידיו תלמידיו הרב וכו' חוה' ה' לעזר סב"ל הורוין ל"י חז"ר צע"ה וזיען.

יקרתו הביעני ויפה כתב כו לח נתלח מלינה צפה דוקח כ"ח לתקולנים שחומרים לתקן על ידי סה וספתים, וחין לנו עסק צנסתנות סיכח דחיכה למיחס לסכנתח כל דהו, והנה שרס תין מין הכל אחד וכתב מין חפים (מסלי ל') ויתן טל הן סביה צוספטים צנדערן. וצכולס פירס"ל לסון סחיטה וכניסה להוליה דצר תכחו. וכן פירס דר"ק והרצ"ע יע"ט, וח"כ חין לנו חלה להוליה הדס מתקומות דחוקות יסי' על חויה פעולה סיהי', ויס להחמין המומחים על זה חויה פעולה תפעול כמו מלינה ספתים, ועוד חני חומר חסילו הי' תפורס צס"ס תינן צפיר, מ"מ כיון סחין זה מהכשר מילה חלה תשוס סכנה והחל וסרע ולח תין כצר נמר מלינה והתנוק הותר צהרומה וחניו עושה פסח חלה סהול צסכנה עד סיעסה פעולה להוליה דס מתקומות דחוקות וצפרק ר"ח דמילה יניף ר"ס דומיה דחספלונית וכמון סהול תשוס סכנה ס"ג מלינה. והרי חספלונית וכמון נופי' חין חנו נוהגין צכמון כנל נס לח צחותי חספלונית סנכרו סס צס"ס צחניו ורצה, ס"מ כיון דתשוס דסוחה הוח חין להקסיד חס המליחו הרופחי' דפוחות חחרות צתקומס וסיח דיון נחי מלינה חסילו הי' מתכר צמסנה מלינה צסס מ"מ יוכליס להמיר דצר חחר כיוול צו, חן זיהירו הרופחים המומחים סיעידו צחמת חס הספונ עושה פעולה מלינה צסס, יותר חון לחוס לפע"ד. ה' ירפחהו ויחלימהו לנפשו היקרה ונסס ח"ג דס"ח.

תמונה 2: רבי משה סופר ותשובתו ב"כוכבי יצחק"

בהקדמת העורך לנושא, הוא מתייחס למציצה פומית כמינהג מגעיל ומאוס של היהדות המסורתית, ששורשיו בקרקע מזהמה. שטערן פירסם את מכתבו של פרופ' ורטהיימר, ואת החלטת השלטונות האוסטריים שאין לבצע את המציצה ישירות בדרך פומית כי אם על-ידי ספוג, בגרמנית, ורק אחר כך את ההתכתבות הרבנית בעברית. בנוסף לשיקולים רפואיים-הלכתיים מובהקים, תפיסות אסתטיות של היהודים המשכילים והמתבוללים תפסו מקום חשוב בדיונים אלה מול השלטונות.

מבחינה הלכתית קובע לכאורה ה"חתם-סופר", גדול הפוסקים בדורו, את ההלכה לכל ישראל גם לדורות הבאים. אך פולמוס המציצה הפומית לא הסתיים בשלב זה, הן בגלל המיסגרת המגמתית של "כוכבי יצחק", והן בגלל שינויים חברתיים ופוליטיים נוספים שהתרחשו באותה תקופה, כפי שיפורט בהמשך.

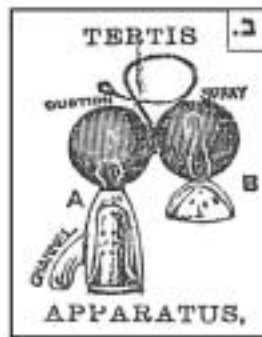
הרקע המדעי, החברתי והפוליטי

במאה ה-19 חלו שינויים בתחום המדעי, החברתי והפוליטי והיו להם השלכות רבות גם לנושא המציצה הפומית. איגנץ פיליפ זמלוייס (1818-1865, בודאפשט-ווינה) חקר את תורת ההיגיינה ואת העברת הזיהומים [18]. המציצה הפומית הייתה עד כה הדרך המקובלת והטובה ביותר למניעת סכנה לנימול, אך על-פי המחקרים החדשים בתחום ההיגיינה, ראו הרופאים דווקא במציצה פומית את גורם הסכנה. המערכת הרפואית הייתה מבוססת ובעלת מעמד בארצות אירופאיות רבות והיא נאבקה במחלות. לעיתים התערבו אף השלטונות בעניין. כך לדוגמה אסר הקונסיסטואר בשנת 1844 בעזרת המשטרה הצרפתית את המציצה הפומית [19].

הפסק והפרשנות של רבי משה סופר, ה"חתם-סופר"

בשנת 1837 מתו בווינה בירת אוסטריה מיספר תינוקות לאחר ברית מילה שבמהלכה בוצעה מציצה פומית. פרופ' ורטהיימר, מנהל בית החולים היהודי של ווינה, מונה מטעם השלטונות לברר את הסיבה למותם. לדעתו, המציצה העבירה מחלה מדבקת מפיו של המוהל לתינוקות, והוא פנה בנידון לרבי אלעזר הורוביץ (1803-1868, באוואריה-ווינה), רב אורתודוקסי בווינה. לדעת הורוביץ, טעם המציצה לפי המשנה והתלמוד הוא מניעת סכנה מהתינוקות, ולכן יש לטבול ספוג ביין, להרטיב את הפצע ולחבוש אותו ללא מגע עם פי המוהל. למרות שהיה בטוח בדבריו, הוא פנה לרבו המובהק, רבי משה סופר המכונה "חתם-סופר" (1762-1839, פונקפורט-פרשבורג) גדול הפוסקים בדורו, מנהיג האורתודוקסיה וראש ישיבה בפרשבורג [17]. דעתו של ה"חתם-סופר" הייתה ברורה וחד-משמעית (תמונה 2): לפי התלמוד נועדה המציצה למניעת סכנה בלבד, והיא לא מהווה חלק ממצוות המילה. אין כל הוכחה לשוניית או תלמודית שהיא חייבת להיעשות בעזרת פיו של המוהל, וכל דרך אחרת נכונה בתנאי שהיא מקובלת מבחינה רפואית לרבות הסתייעות בספוג. אין להתחשב כלל בדברי קבלה וחכמת הנסתר החולקים על התלמוד בעניין המציצה כשיש בכך סכנה לתינוק, אלא יש לקבל את המלצת הרופאים. אפילו היה התלמוד דורש במפורש מציצה פומית דווקא, הוראות הרופאים המודרניים דוחות מבחינה הלכתית את תפיסת הרפואה של חכמי התלמוד. עד כאן תמצית תשובתו של ה"חתם סופר".

שאלתו של הורוביץ ותשובתו של ה"חתם-סופר" פורסמו בכתב העת היהודי המשכיל כוכבי יצחק בווינה, ועורכו ד"ר צ' שטערן היה חבר באגודות מדעיות של אוסטריה וגרמניה.

תמונה 3: שיטות חלופיות: השפופרת (א) או המצאת Tertisapparatus (ב); החרם של רבני ירושלים נגד מציצה בפה (ג).

הפער בין התפיסה המודרנית של מדע הרפואה מחד גיסא, והדרך המסורתית מאידך גיסא העמיק והלך בעניין המציצה הפומית. חוגים יהודים רבים, שהתרחקו מהיהדות המסורתית, דרשו שינויים בתחום ההלכה. כ"אזרחים גרמנים בני דת משה" (Deutsche Bürger Mosaischen Glaubens) הם הרגישו, שהמילה גורמת לאפליה מיותרת בין יהודים לבין אזרחי אירופה הנאורה. בשנת 1843 ביקשו רבנים רפורמים בפרנקפורט (על נהר מייין) לבטל את המילה מכל וכל מתוך מגמת התבוללות חברתית, והם זכו לתמיכה באסופת הרבנים הרפורמים בעיר ברונשווייג (1845). מצוות המילה הייתה בסכנת קיום בחברה היהודית באירופה [20] המציצה הפומית הפכה לסלע מחלוקת קלאסי בין יהודים שמרניים ומשכילים באירופה במאה ה-19.

המתנגדים למציצה פומית

השיקולים המרכזיים נגד מציצה הפומית הועלו כבר בתשובת ה"חתם-סופר" בשנת 1837. היו רבנים שהתחשבו בעובדות הרפואיות וקיבלו את דעת הרופאים המומחים בני זמנם, כדי לכבד את העיקרון ההלכתי של פיקוח נפש בחומרה יתירה. כיוון שטעם

המציצה לפי המשנה והתלמוד הוא מניעת סכנה בלבד [21], לדעת אותם רבנים רב פפא היה דורש לפטר היום, לאור ההתפתחות הרפואית, דווקא את המוהל המוצץ בפיו [22]. מוהלים פיתחו שיטות טכניות של מציצת הפצע על-ידי מכשיר מיוחד, ללא מגע עם פיו של המוהל (תמונה 3), כדי לצאת ידי חובת התלמוד וחובת הרפואה גם יחד. הרב מיכאל כאהן מפולדה (1849-1919) המציא בשנת 1887 צינור מזכוכית, שדרכו יכול המוהל למצוץ בפיו בלי מגע עם איבר הנימול. מכשיר זה זכה להסכמת הרבנים האורתודוקסים שמשון רפאל הירש (1808-1888, פרנקפורט על נהר מייין) [23], ועזריאל הילדסהיימר (1820-1899, ברלין) [24]. הרב אלכסנדר טערטיס, המוהל הראשי של לונדון, המציא משאבת גומי (Tertis apparatus), אשר מסירה את הדם ומפזרת חומר מחטא על הפצע. בחיבורו דם ברית (פורסם בשנת 1901; בגימטריה בשנת ד"ם הברי"ת), הוא תיאר מיקרי מוות של תינוקות בלונדון בשנת 1888. לאחר סקירה היסטורית מקיפה, הוא הביא את חוות דעתם של רבנים ורופאים בני זמנו התומכים בשיטתו החדשה, והסביר את "המכונה" פרי המצאתו. היהדות החרדית בגרמניה ובמערב אירופה הפגינה בכך את רצונה ואת כושרה לשמור על המסורת למרות כל המכשולים, תוך ניצול הטכניקה המתקדמת.

התומכים במציצה פומית

ה"חתם-סופר" נפטר בשנת 1839 והשאיר אחריו תשובות הלכתיות רבות. בני מישפחתו ותלמידיו גנזו את תשובתו בעניין

המציצה מתוך התנגדות לדעת רבם. לאחר מותו נלחמו תלמידיו קשות בתנועת הרפורמים, מתוך אמונה שהגישה השמרנית מבטיחה את קיום המסורת היהודית למשך הדורות, ושינויים ואפילו קטנים במינהגי ישראל, מסכנים את עתיד המסורת. לדעתם, רבם הגדול ה"חתם סופר" מעולם לא הסכים לשינויים עקרוניים של המציצה, והרי בזמנו הנושא עוד לא היווה סלע מחלוקת בין היהדות האורתודוקסית לבין זו המודרנית.

הורוביץ, שכיבד את רוח הזמן, הואשם על-ידי תלמידי ה"חתם-סופר" בשיתוף פעולה עם יהודים רשעים המבטלים את מסורת ישראל ועם שלטונות הממשלה, והצביעו על הפרסום שלו בכתב-העת כוכבי יצחק כהוכחה לכך. הרבנים מחוגי ה"חתם-סופר" הכחישו את ההוכחות הרפואיות של העברת מחלות דרך הפה, וציטטו לשם כך רופאים אחרים המאשרים את עמדתם. בדבריהם ניכרת התנגדות אידיאולוגית נחרצת: "מי שאומר דמציצה בפה הוא סכנה או מזיק לוולד הוא אומר שקר מוחלט, והמפורסם אינו צריך ראייה, ואני מוהל זה יותר מארבעים שנה" [25], ולכן אסור למוהל למול תינוק בלי מציצה כמו פיו, אפילו אם לא ייכנס התינוק על-ידי כך לבריתו של אברהם אבינו ביום השמיני ללידתו [26]. רבי חזקיהו מדיני (1832-1904, ירושלים), מחבר האנציקלופדיה ההלכתית שדי חמד, סיכם את הנושא באופן מקיף [27], ובמסקנתו הוא מביע התנגדות בתוקף לכל שינוי ממינהגי ישראל. הוא התבסס על הוכחות חדשות, וטען כי מעבר לדברי התלמוד, שהמציצה היא למניעת סכנה, קיימים גם טעמים

הם מזעריים ואינם משמעותיים; אין הוכחה מדעית שהמציצה הפומית היא הגורם להידבקות; מצוות המילה לכל פרטיה ודקדוקיה דרשה מסירות נפש מוחלטת בתולדות ישראל, ואפילו אם היא מסכנת חיים; לדבריהם מצוות המציצה הפומית כתובה בתורה, היא הלכה למשה מסיני, מקורה בסיפורת הקבלה, ואין להרהר כלל אחר טעמה וביצועה המקובל; לטענתם ה"חתם-סופר" מעולם לא התיר לוותר באופן עקרוני על מציצה פומית, ורק במיקרה של מחלת שחפת ידועה, ולחץ פוליטי, הוא התיר מציצה בדרכים אחרות בזמנו.

ההקשר ההיסטורי של פולמוס המציצה השנתה: במאה ה-19 הרפורמה היהודית ביקשה לבטל לגמרי את המציצה ואת המילה, ושמא השינויים במציצה יפגעו בסופו של דבר בזהות היהודית באירופה המתבוללת; תגובתם של הרבנים האורתודוקסיים הייתה מכוונת ומוכנת, והייתה חלק ממאבקה הכללי של האורתודוקסיה על שמירת המסורת. לעומת זאת המניע המרכזי לשנות את המציצה הפומית בזמננו הוא השיקול הרפואי, והרי כדורנו נמנעים בה-קפדה יתירה מכל מגע ישיר עם דם החולה במיוחד מפצעים פתוחים ומרירית הפה, ומתגוננים בכפפות ובאמצעי זהירות אחרים. המוהלים עלולים להזדהם אף הם מהתינוק קות, אם, לדוגמה, חלו אימוניהם ב-AIDS, במחלת Hepatitis או במחלות מדבקות אחרות.

מהדיווחים החדשים בסיפורת הרפואית על זיהומים של תינוקות בעקבות המציצה הפומית, מתבקשות לדעתנו מסקנות ברמות שונות: א' מבחינה קלינית, חשוב שרופאי ילדים יכירו את התופעה הרפואית, על מנת שיטפלו בה כנדרש. מן הראוי שמשדד הבריאות יתעד את המיקרים, וינקוט אמצעים למניעת הסיכון; ב' מבחינה הלכתית, רבנים ופוסקים מר-זמנים להבהיר ולהגדיר את עמדתם בעניין המציצה הפומית לאור הממצאים הרפואיים המודרניים, ואת הוראתם למוהלים המורשים לעסוק במילה; ג' מבחינה חברתית, מן הראוי שההורים וכל הנוכחים בטקס ברית המילה יהיו מודעים למינהג המציצה הפומית, כדי שיקפידו לדרוש שמירה על היגיינה מיטבית בזמן המילה; ד' מבחינה משפטית, מתבקש ברור אם הדבקת תינוקות על-ידי מציצה פומית דינה כרשלנות רפואית, כי סיבוכים רפואיים ידועים ומתועדים היטב בסיפורת ההלכתית והרפואית כולל נזק ניורולוגי והתפתחותי לטווח ארוך. קיימות גם השלכות משפטיות הקשורות בביטוח הרפואי של הנימול, או בתביעה מצד התינוק לכשיגדל. התלבטנו אם לפרסם דיון רגיש זה, כי מטרנתו היא קיום

קבליים המחייבים מציצה בדרך פומית דווקא [28]: אדם הראשון חטא בפה באכילת פרי עץ הדעת, ולכן כפרתו היא דווקא על-ידי מציצה פומית, ובעקבות כך אסור לשנות שום פרט ממינהגי ברית המילה.

בירושלים פורסמה בשנת 1901 מודעה פומבית בשם הרבנים של העדות האשכנזית והספרדית גם יחד, האוסרת על כל שינוי ממינהג המציצה ותומכת במציצה פומית — "וכל המשנה — ידו על התחוננה" (תמונה 3).

הפסיקה הרבנית החדשה, והנוהג בימינו

הסרת הדם מאיבר המין של הנימול, לאחר חיתוך הערלה על-ידי מציצה פומית, והדיונים הרבים סביבה במאה ה-19, נמשכו גם במאה ה-20, למרות מיקרי מוות, פתרונות טכניים חדשים ופסיקתם של חלק מגדולי הרבנים נגד מציצה ישירה בדרך פומית. מינהג עתיק קשה לבטלו, ובוודאי אם כרוכים בו עקרונות אידיאולוגיים ולחץ חברתי. יש רבנים במאה ה-20, שפסקו למצוץ באמצעות הפה [29], בניגוד לרבנים אחרים שמתירים ואף מציעים לבצע את המציצה בעזרת שפופרת [30]. היום, לפי מיטב ידיעתנו, לא קיימת סטטיסטיקה על שיטות המציצה, וחסרות הוראות רשמיות בנידון. מתקבל הרושם, שרוב המוהלים נעזרים בשפופרת, אך חלק לא מבוטל מבצעים את המציצה כמו פיהם, גם על-פי בקשת ההורים.

מסקנות ודיון

מבחינה היסטורית מהווה הסרת הדם מהפצע באמצעות מציצה פומית סלע מחלוקת אופיינית בין תפיסה מסורתית שמרנית, לבין תפיסה הלכתית מודרנית המתחשבת בקידום הרפואי. בסקירתנו השתדלנו להציג את ההיגיון של שתי דרכי ההתמודדות

עם המימצאים הרפואיים החדשים, כדי לעודד את ההבנה ההדדית. המציצה הפומית ממשיכה להיות נושא רגיש בחברה הישראלית, והוויכוחים מהמאה ה-19 מהדהדים עד היום. בדינונו האקטואלי עם גורמים שונים על 8 התינוקות שנדבקו ככל הנראה מפיו של המוהל, התודענו אל עמדות שונות של המתנגדים אשר מוסברות היטב לאור העימות לפני כ-150 שנה: הרופאים משקרים ורוצים לפגוע בערכים הדתיים; המציצה הפומית היא השיטה הרפואית הטובה ביותר לטיפול בפצע; מיקרי התחלואה והתמותה

◀ **ביצוע מציצה פומית התקבל כחלק של ברית המילה המסורתית במטרה למנוע סכנה לרך הנימול, וייתכן שמטרה זאת הושגה לאורך תקופות ארוכות. על-פי התלמוד והסיפורת הרבנית, המציצה אינה חלק של מצוות ברית מילה, ובסיפורת הרבנית החל מאמצע המאה ה-19 התקבלו דרכים חלופיות של המציצה בדרך מעוקרת.**

◀ **לאחרונה תוארו מיספר מיקרים של זיהומים לאחר ברית מילה עם מציצה פומית, אשר אושפזו עקב תיפי רחת מקומית, מחלה מערכתית ובמקרה אחד גם סיבוכים ניורולוגיים ממושכים עקב זיהום בנגיף. ניתן למנוע סיבוכים רפואיים אלה על-ידי ביצוע מציצה בדרכים מעוקרות, במקום במגע ישיר של פי המוהל עם פצע הברית הטרי של התינוק.**

◀ **לאור הבנת הסיבוכים הרפואיים מחד גיסא והרקע ההיסטורי וההלכתי של מציצה פומית מאידך גיסא, חשוב להציע שינויים בביצוע ברית המילה בדרך רגישה ומאוזנת: דרושה מודעות ורגישות לנושא מצד הרופאים, ומשדד הבריאות, הרבנים והמוהלים, הגורמים האחראים של החברה הישראלית ושל הציבור היהודי הרחב, כדי להבטיח את קיום ברית המילה של ילדי ישראל בדרך הבטוחה ביותר בעתיד.**

מצוות המילה בביטחון מרבי, בדורות הבאים בכל חוגי עם ישראל.

שלמי תודות, ברצונו להודות להערותיהם ולהארותיהם החשובות של ד"ר יוסף אורבך, רופא ילדים ומוהל (אפרת), ד"ר אלי גולה, חטיבת ילדים, הפקולטה למדעי הבריאות, מרכז רפואי אוניברסיטאי סורוקה ואוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר שבע, פרופ' שמעון גליק, מרכז רפואי אוניברסיטאי סורוקה ואוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר שבע, ד"ר יוסף עופר, מחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן, פרופ' יוסף פרס, חטיבת ילדים, הפקולטה למדעי הבריאות, מרכז רפואי אוניברסיטאי סורוקה ואוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר שבע; הרבנים יהושע אמרו, ד"ר חנוך גמליאל, ברוך גיגי, משה ליכטנשטיין, יוסף צבי רימון (אלון שבות).

ב י ב ל י ו ג ר פ י ה

1. ד' פלוסר, ש' ספראי: אשר קידש ידיו מבטן, בתוך ספרו: יהדות בית שני, חכמיה וסיפורותיה, ירושלים, מכון בן-צבי, תשס"ב, 183-190; נ' וידר ברכת אשר קידש ידיו מבטן, בתוך ספרו: התגבשות נוסח התפילה במזרח ובמערב, ירושלים, מכון בן-צבי, תשנ"ח, חלק א', 253-258.
2. ספר מכבים א' א: טו; משנה אבות ג:יא; איכה רבה (וילנא) פרשה א:כ; תלמוד בבלי סנהדרין ל"ח ע"ב; מ"ד ע"א; צ"ט ע"א; יבמות ע"ב ע"א; ירושלמי פאה א: טז.
3. רבי משה בן מימון (רמב"ם), הלכות מילה א: יח.
4. Preuss J, Biblisch-talmudische Medizin, Berlin, Karger, 1911; 39-40: 279-289. (translated and edited by Fred Rosner Biblical and Talmudic Medicine, Northvale, NJ/Jerusalem, 2000).
5. תוספתא שבת פט"ז ה"ח; שולחן ערוך יורה דעה רסג:ב-ג;
6. Rosner F. Hemophilia in the Talmud and Rabbinical Writings, Ann Int Med, 1969; 70: 833-837; and Hemophilia in Classic Rabbinic Texts. J Hist Med Allied Sci, 1994; 49: 240-250.
7. Gesundheit B, Grisaru-Soen G, Greenberg D & al, Neonatal genital herpes simplex virus type 1 infection after Jewish ritual circumcision: modern medicine and religious tradition.
8. נ. בוגרשוב, סיכוכי התחבושת עקב ברית-מילה, הרפואה ל"א, תש"ו, 19-22.
9. Rubin LG & Lanzkowsky P, Cutaneous neonatal herpes simplex infection associated with ritual circumcision. Pediatr Infect Dis J, 2000; 19: 266-268.
10. Distel R, Hofer V, Bogger-Goren S & al, Primary genital herpes simplex infection associated with Jewish ritual circumcision. Isr Med Assoc J 2003; 5: 893-894.
11. Gesundheit B, Grisaru-Soen G, Greenberg D & al, Neonatal genital herpes simplex virus type 1 infection after jewish ritual circumcision: modern medicine and religious tradition. Pediatrics 2004; 114: e259-e263 ("PEDIATRICS electronic pages" (available on-line at <http://pediatrics.aappublications.org>))
12. י" כ"ץ, פולמוס המציצה, בספרו: ההלכה במיצר — מכשולים על דרך האורתודוקסיה בהתהוותה, ירושלים, מאגנס, תשנ"ב, 150-183.
13. י' לוי, המציצה בפה לאור הרפואה, המעיין, תשכ"ה, (3), 8-21; י' לוי, המציצה בפה לאור הרפואה, נועם, תשכ"ו, (ט), רפה-שא.
14. א' שטינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ירושלים, 1992, כרך שלישי, 648-655, *מילה.
15. Preuss J (note 4), 588-652.
16. מסכת דרך ארץ, פרקי בן עזאי ז:א, ועוד.
17. רבי שמחה מויטרי (מאה ה"א-ב), צרפת; מתלמידיו של רש"י, מחזור ויטרי, סימן תק"ה (ד"ה ומרחיצין): "ומוצץ בפיו ומולץ עליה היין בפיו ונותן עליה סמרטוטין הנבללים בשמן זית"; רבי משה

מינהג ומצוות ברית המילה בקרב ישראל לרבות פעולת המציצה, אך בדרך היגינית שתמנע סכנה לליוד, וחלילה שלא לבטלה. עם זאת, הסיכוכים של מציצה פומית עלולים להביא להימנעות מקיום מצוות המילה ולחילול השם.

החלטנו להעלות את הנושא לדיון מיקצועי פתוח, כדי להביא לידי שינוי עקרוני, כי מדובר בסכנת נפשות ו"אין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב" [31]. בנוסף אנו רואים בקיום המינהג הקדום של המציצה הפומית פגיעה בדרכי הנועם של תורת ישראל, ועומדים לעינינו דברי הנשר הגדול, הרמב"ם: "ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה שנאמר 'אשר יעשה אותם האדם וחי בהם' (ויקרא י"ח: ה) ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם" (רמב"ם שבת ב:ג), ודברי רבי דוד בן זמרא, הרדב"ז (1479-1573, ספרד-צפת) "וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא" (שו"ת רדב"ז ג:תרכז). גרימת סבל ומחלה לתינוק בגלל מצוות המציצה היא לא רק מנוגדת לדת ישראל, אלא יוצרת לדעתנו חילול השם. אין לשבת בחיבוק ידיים, ו"כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב" (בבלי ברכות י"ט ע"ב). חובתם העליונה של רופאי ישראל היא לשמור על בריאות האדם ולמנוע ממנו כל סכנה לגופו ולנפשו, על פי הכלל של רבותינו — "כדי שלא יבא לידי סכנה".

לסיכום, מצוות המילה מושרשת בתורה, נידונה במקורות הקדומים ומקובלת ברוב החוגים של החברה היהודית לאורך כל הדורות, בארץ ובתפוצות עד עצם היום הזה. המקורות ההלכתיים דורשים זהירות קפדנית למניעת סיכונים רפואיים מהרח הנולד. לאורך הדורות היה מקובל ברוב קהילות ישראל לנקות את פצע הברית על-ידי מציצה בפיו של המוהל כנדרש בהלכה היהודית, ומינהג זה מנע סיכונים רפואיים באותן תקופות. לאור מחקרי ההיגיינה במאה ה-19 והדיווחים על זיהומים לאחר מציצה פומית, התברר מבחינה רפואית שהמוהל עלול להעביר על-ידי מציצה פומית זיהומים לתינוק. אפשרות זו עוררה דיונים רבים וסוערים בספרות הרבנית: ה"חתם-סופר", גדול הפוסקים בדורו, קבע את הדעה הרווחת בסיפורת ההלכה שאסור לסכן את התינוק על-ידי מציצה פומית, ורוב המוהלים אכן נעזרים מאז בדרך חלופית למציצה, דרך שפופרת, בעזרת ספוג וכד'. החולקים על ה"חתם-סופר" התנגדו עקרונית לכל שינוי במסורת ישראל, במיוחד בתקופת ההתבוללות והאמנציפציה, כשרבים התנגדו לעצם קיום המילה מפאת שיקולים פוליטיים וחברתיים. פולמוס המציצה הפומית הפך לסלע מחלוקת אידיאולוגית ועקרונית של החברה היהודית המודרנית: האם יש לכבד מינהגים קדומים של מסורת ישראל באופן שמרני בכל תנאי, כחלק אינטגרלי של מצוות המילה, או שיש להתחשב בידע הרפואי החדש? כיום רוב המוהלים נמנעים ממציצה פומית ומודעים לסיכונים הרפואיים, ולכן מיקרי התחלואה בעקבות מציצה פומית אכן נדירים. לאור הדיווח על 8 תינוקות שחלו בהרפס ככל הנראה ממגע פיו של המוהל, ראוי הנושא לדיון ציבורי ומיקצועי מחודש של רופאים, רבנים, משפטנים, משרד הבריאות ואנשי ציבור אחרים. מתבקשות הוראות ברורות למניעת סיכון רפואי זה, כדי להבטיח את קיום

27. רבי חיים חזקיה מידיני, שדי חמד השלם, ט', אסופת דינים, מערכת מילה, 275-231 (עמ' קט"ז-קל"ח).
28. בדומה כתבו רבי יעקב יוקב עטלינגר (פריט 26); רבי יהודה אסאד (1794-1866, אסאד, הונגריה), שאלות ותשובות יהודה יעלה, חלק א', חיו"ד, רנח; רבי משה שיק (פריט 25); רבי אברהם בורנשטיין (1839-1910, סוכטשוב), שאלות ותשובות אבני נזר, חיו"ד, שלח.
29. רבי יצחק יעקב וייס (1902-1989, פולין-ירושלים), שאלות ותשובות מנחת יצחק, חלק ח', צא; חלק ט', צד-צח; רבי מרדכי יעקב ברייש (1896-1977, פולין-שווייץ), שאלות ותשובות חלקת יעקב, חיו"ד, קמג, קמח; רבי יקותיאל יהודה הלברשטם (1904-1995, פולין-נתניה), שאלות ותשובות דברי יציב, חיו"ד, קנה;
- Hyman IG, The Halakhic Issues of Mezizah, Proceedings of the Association of Orthodox Jewish Scientists, 1987; (8-9): 17-44.*
30. רבי אברהם יצחק כהן קוק (1865-1935, לטביה-ירושלים), הרב הראשי האשכנזי הראשון לארץ ישראל), שאלות ותשובות דעת כהן קמ"קמב; רבי יצחק אייזק הלוי הרצוג (1887-1959, פולין-ישראל; הרב הראשי האשכנזי השני לארץ ישראל), שאלות ותשובות הגרא"י הרצוג, חיו"ד, פד; רבי צבי פסח פרנק (1873-1960, קובנא-ירושלים; רבה של ירושלים), שאלות ותשובות הר צבי, חיו"ד, ריד.
31. תלמוד בבלי יומא פ"ד ע"ב, כתובות ט"ו ע"ב.
- איסרליש, הרמ"א (1525-1572, קראקא) בהגהותיו על שולחן ערוך, יורה דעה, רסה: י' וכן רוקקים דם המציצה אל העפר, ועוד.
17. י' כ"ץ, קווים לדמותו של החתם-סופר, בתוך ספרו: הלכה וקבלה — מחקרים בתולדות דת ישראל על מדוריה וזיקתה החברתית, ירושלים, מאגנס, תשמ"ו, 386-353.
18. *Jarvis WR Handwashing-the Semmelweis lesson forgotten? Lancet, 1994; 344: 1311-1312; comments in 1995; 345: 122-123.*
19. *Cohen PA, The Modernization of French Jewry: Consistory and the Community in the Nineteenth Century. Hanover & New Hampshire, 1977; 232-233.*
20. י' כ"ץ, המאבק על קיום ברית מילה במחצית הראשונה של המאה ה"ט, בספרו: ההלכה במיצר — מכשולים על דרך האורתודוקסיה בהתהוותה, ירושלים, מאגנס, תשנ"ב, 149-123.
21. הרב ישראל ליפשיץ (1782-1860, דנציג, גרמניה) בפירושו על המשנה: תפארת ישראל, על המשנה שבת יט:ב, ועוד.
22. *Zacharias Frankel, Zeitschrift für die religiösen Interessen des Judentums 1845, (2), 293.*
23. ש' הירש (פרנקפורט על נהר מיין, 1808-1888), שאלות ותשובות שמש מרפא, יורה דעה, נד-נו.
24. מ' ברויאר, עדה ודיקנה — אורתודוקסיה יהודית ברייך הגרמני 1871-1918, ירושלים, תשנ"א, 227-225.
25. רבי משה שיק, (1807-1879, סלובקיה-הונגריה; גדול תלמידיו של "החתם-סופר"), שאלות ותשובות המהר"ם שיק, חאו"ח, קנ"ב.
26. רבי משה שיק, (פריט 25); רבי יעקב יוקב עטלינגר; (1798-1871, קלסרוה-אלטונה), שאלות ותשובות בניין ציון, כג-כד.

המחבר המכותב: ד"ר בנימין גזונדהייט, היח' להשתלת לשד עצם,

הדסה עין כרם, ירושלים

טלפון: 02-9309615 נייד: 0506-558638 פקס: 02-9933359

דוא"ל: gesund@hadassah.org.il